

УДК 37.015.31«19/20»:613.42(045)

Оксана ОНИПЧЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради (Україна, Харків)
onip4enko.o@gmail.com

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ПАРАДИГМА СТАТЕВОРОЛЬОВОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ У 20-30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджено проблему статевої моралі в першій половині 1920-х років, яка розглядалася владою крізь призму класової приналежності: усі негативні прояви відносилися до буржуазних пережитків, а комуністичний ідеал пов'язувався з «пролетарською мораллю».

Автором наведені численні факти з приводу того, що у 1920-ті роки владою була зроблена спроба прищепити суспільству нові, соціально ніким і ніколи не апробовані, радикальні етичні ідеї та норми моралі («усуспільнення жінок», «вільне кохання», «соціалізацію дітей») на тлі розрухи і голоду та безпрецедентного зростання розлучень, абортів, проституції та безпритульності. У підсумку в суспільній свідомості відбулося досить швидке відторгнення такого роду ідей.

Ключові слова: статево-рольова соціалізація молоді, морально-етична парадигма, статева мораль.

Oksana ONYPCHENKO,
PhD, Associate Professor,
Department of Social Work and Social Pedagogics
Municipal establishment «Kharkov humanitarian pedagogical academy»
of Kharkov regional council (Ukraine, Kharkov)
onip4enko.o@gmail.com

MORAL-ETHICAL PARADIGM OF THE GENDER-ROLE SOCIALIZATION OF YOUTH IN 20TH-30 YEARS OF THE XX CENTURY

Political-ideological discourse of the 1920s was based on Marxist ideas that living conditions and material world determine human's consciousness. Therefore, the reform of housekeeping and along with it the renewed relationship between men and women – as was assumed then – was of political significance, and in this regard, the discussion of such “private topic” as the relationship between the sexes, matrimonial issues, was of interest to many leaders of the party and the government of both sexes – L. Aksel'rod, I. Armand, M. Bukharin, P. Vynohrads'ka, O. Kollontay, N. Krups'ka, A. Lunacharsky, D. Riazanov, S. Smydovych, L. Trots'ky, Om. Iaroslavsky and others. The main shared point of almost all Bolshevnik ideologists is impossibility of preserving the former forms of family-marriage relations “based on bare economic calcu-

lations”, necessity to create a new household life, a new family, new relationships, based on “spiritual closeness”.

It was shown that in the post-revolutionary Soviet country there were serious problems in the field of gender morality. The massive process of rejecting traditional family norms, which began at the beginning of the 20th century, has multiplied many times in a country that has survived several years of war, which has entered the path of total social reform. Moreover, a certain part of the population, especially urban youth, considered that “free love” is part of the revolutionary process of dismissal, including the generally accepted norms of human relationships.

The author cites numerous facts about the situation in 1920s, when the authorities attempted to instill in the society absolutely new, socially and never tested, radical ethical ideas and norms of morality (“socialization of women”, “free love”, “socialization of children”). On the background of devastation and hunger, an unprecedented increase in divorce, abortion, prostitution and homelessness. As a result, in the public consciousness there was a fairly rapid rejection of this kind of ideas.

The article shows that the problem of sexual morality in the first half of the 1920s was considered by the authorities through the prism of class membership: all negative manifestations belonged to bourgeois remnants, and the communist ideal was associated with “proletarian morality”.

There were many reasons for the post-revolutionary ease of morality: instability of life, civil war, economic distress, early teenagers adolescence, a new and not always clear view of women's position. At the same time, the sexual behavior of people in the late 20-s of the XX century, both in Europe and in America, became less restrained, and this was accompanied by changes in fashion, dance, clothing. There was a separation of sexual behavior from reproductive.

The author notes that during discussions on ethics of gender relations, some party leaders believed that a large number of issues related to gender theories, which are mostly hypotheses, are often arbitrary, derives from personal needs. It is precisely because of the desire to justify, before bourgeois morality, its own abnormality or excessive sexual life and create tolerance to itself. All of this arose due to the fact that certain people wanted to use the results of the revolution immediately. In some circles, the notorious theory of “glass of water” becomes popular, according to which the satisfaction of gender needs in Soviet society should be as easy as drinking a glass of water.

Party ideologists recommended in this case, the Soviet youth sublimate sexual energy in a different direction and engage not in love, but sports, gymnastics, swimming, excursions, physical exercises.

Key words: gender-role socialization of youth, moral and ethical paradigm, sexual morality.

Постановка проблеми. Проблема формування нової морально-етичної парадигми розвитку радянського суспільства після жовтневого перевороту 1917 року торкнулася багатьох боків: відбулося упродовження основних принципів партійної етики та специфічних рис комуністичної моралі, перебудова моральної свідомості суспільства, трансформація цінностей сім'ї та шлюбу в контексті нової ідеології і пролетарської моралі, визначення ідейно-моральних принципів реформування системи освіти та виховання, задіяність нових механізмів статевої соціалізації молоді через статево виховання дітей та підлітків.

Дослідження проблеми статевої соціалізації молоді в радянському суспільно-політичному дискурсі 1920-х років дає можливість скласти цілісне уявлення про соціально-моральні процеси означеного періоду в усьому їх різноманітті й органічному зв'язку з історичним розвитком суспільства, по-новому побачити один із ключових періодів розвитку держави.

Аналіз досліджень. Найбільш ґрунтовно морально-етичні питання у сфері реформування побуту, трансформації сімейних стосунків, взаємин між статями та соціальними перетвореннями в радянському суспільстві 20-30-х років ХХ століття досліджували такі науковці: Т. Осипович «Проблеми пола, брака и семьи и положение женщины в общественных дискуссиях середины 1920-х гг.» (1994); В. Кравець «Історія гендерної педагогіки» (2005); А. Пушкарьов «Отношения между полами в общественных дискуссиях 1920-х гг. в России» (2008); І. Алфьорова ««Женский вопрос» в теории и практике большевизма (первое десятилетие советской власти 1917-1927 гг.)» (2011), Л. Захарова «Социальные преобразования в российском обществе 1920-х годов: формирование новой морально-этической парадигмы» (2013) тощо.

Мета статті – показати процес статевої соціалізації молоді через формування нової морально-етичної парадигми, реформування побуту та шлюбно-сімейних відносин; взаємин статей, а також пов'язані з ними уявлення і норми, що стосуються дозволеного і забороненого в поведінці індивідів та вплив партійних діячів, ідеологів нової влади у період 20-30-х років ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Заслугою уваги той факт, що у 1920-ті роки владою була зроблена спроба прищепити суспільству абсолютно нові, соціально ніким і ніколи не апробовані, радикальні етичні ідеї і норми моралі («усупільнення жінок», «вільне кохання», «соціалізацію дітей»), на тлі розрухи і голоду, безпрецедентного зростання розлучень, абортів, проституції та безпритульності (Захарова, 2013: 21).

Про морально-етичні проблеми статевої поведінки молоді досліджуваного періоду свідчить кроскультурний аналіз сексуальної поведінки, здійснений В. Кравцем, який зазначає, що сексуальна поведінка людей у кінці 20-х років ХХ ст. як у Європі, так і в Америці ставала все менш стриманою, причому це супроводжувалось змінами в моді, танцях, одязі. Спостерігалось відокремлення сексуальної поведінки від репродуктивної, що виражалось в більш ранньому дозріванні й пробудженні еротичних почуттів у підлітків; більш ранньому початку статевого життя; соціальному і моральному сприйнятті дошлюбної сексуальності і співмешкання; послабленні «подвійного стандарту» – різних норм і правил сексуальної поведінки для чоловіків і жінок; визнанні сексуальної задоволеності одним з головних факторів задоволеності шлюбом і його міцності; звуженні сфери забороненого в культурі та в зростанні суспільного інтересу до еротики; зростанні терпимості щодо незвичних, варіантних і девіантних форм сексуальності, особливо гомосексуальності; збільшенні розриву між поколіннями в сексуальних установках, цінностях і поведінці – багато з того, що було абсолютно неприйнятним для батьків, діти вважають нормальним і природним; ослабленні поляризації чоловічих і жіночих соціальних ролей (Кравець, 2005: 220).

У працях теоретиків нової радянської моралі (О. Ярославський, С. Преображенський, Л. Троцький, А. Богданов, О. Коллонтай, Л. Аксельрод) превалювало

прагматичне, утилітаристське трактування моралі крізь призму класового підходу (Захарова, 2013: 21). Партійні діячі формували свої етичні погляди, виходячи з комуністичних ідей, виправдовуючи мораль інтересами побудови комунізму. У поглядах Є. Преображенського присутнє розуміння моралі як простих правил доцільності. Л. Троцький обґрунтовував мораль вимогами класової боротьби, політичної доцільності. А. Богданов у своїх працях критикував мораль як «фетишистську» форму свідомості, що підлягає подоланню при соціалізмі. О. Коллонтай виступала проти трактування етики як позаісторичної і позакласової категорії, протиставляла буржуазну мораль і мораль пролетаріату. Л. Аксельрод уважала, що моральні принципи впливають із протиріч і боротьби класів. Таким чином, у працях партійних і громадських діячів 1920-х років превалювало прагматичне, утилітаристське трактування моралі в контексті класового підходу. «Загальнолюдська, абсолютна, безумовна і вічна, позачасова цінність моралі взагалі не бралася до уваги» (Захарова, 2013: 49).

Потужне посилення для розвитку і розробки морально-етичних питань, питань статевої взаємності було дано громадською діяльністю і публікаціями члена першого радянського уряду Олександром Коллонтай. До 1917 року вона опублікувала більше двадцяти робіт, серед яких «Любов і нова мораль», «Статева мораль і соціалістична боротьба», «Нова жінка» тощо (Похазнікова, 2007: 28).

Марксистський теоретик у жіночому питанні, О. Коллонтай у виданій в 1919 р. роботі «Нова мораль і робочий клас» оперувала поняттями «швидкоплинний шлюб» і «статевий комунізм». Свої, м'яко кажучи, сміливі теоретичні положення про вільне кохання О. Коллонтай продовжувала розвивати і в 1920 р., коли завідувала Відділом ЦК РКП (б) по роботі серед жінок. (До речі, сам факт призначення на ключову посаду в уряді такого роду «теоретика» вельми симптоматичний і показовий для характеристики «лінії партії» тієї пори). Однією з найбільш відомих робіт О. Коллонтай стала опублікована у 1923 р. в журналі «Молода гвардія» стаття з примітною назвою «Дорогу крилатому Еросу» (Захарова, 2013: 33).

У статті «Дорогу крилатому Еросу!», що викликала найбільший резонанс у читачів, О. Коллонтай міркувала про два типи любовного почуття: «безкрилого Ероса» – чисто плотський потяг – і «крилатого Ероса» – «кохання, виткане з найвитонченішого мережива і всіляких душевно-духовних емоцій» (Коллонтай, 1923: 112). У розвиненому соціалістичному суспільстві, за її прогнозами, повинна настати ера «перетвореного Ероса», коли союз двох людей буде заснований на здоровішому, вільному й природньому потязі. О. Коллонтай ще раз підтвердила, що саме любовний союз двох вільних й рівноправних членів трудового колективу залишався для неї ідеалом (Коллонтай, 1923: 123).

Однак проблеми у сфері статевої моралі, а отже, і у сфері сімейних відносин підспудно зріли в післяреволюційній Росії. Масовий процес заперечення традиційних сімейних норм, який означився ще на початку ХХ ст., багаторазово підсилювався в країні, що пережила кілька років війни й вступила на шлях тотального соціального реформування. Більше того, певна частина населення, насамперед міська молодь, стала вважати, що «вільне кохання» є частиною революційного процесу, у тому числі тотального звільнення від загальноприйнятих норм людських взаємин. Дійсно, масові опитування із проблем відносин між статями, проведені на початку 1920-х рр. соціологами (М. Бароні «Статеве

життя робочих Москви», І. Гельман «Статеве життя радянської молоді: досвід соціально-біологічного дослідження», С. Голосовкер «До питання про статевий побут сучасної жінки»), демонстрували тенденцію до примітивізації моральних норм (Алфьорова, 2011: 11).

При такому минулому були дезорієнтовані навіть ті представники молоді, які не відрізнялися схильністю до авантюри у сфері кохання. Ставлення до шлюбу за кілька післяреволюційних років серйозно змінилося: зустріти коханого/кохану й створити сім'ю, як продемонструвало опитування, для значного числа респондентів були подіями нетотожними. Негативне ставлення до шлюбу пояснювалося низкою причин, у тому числі й ідейними міркуваннями. Респонденти асоціювали шлюб з «буржуазними забобонами», «обивательщиною», «міщанським обрядом», були впевнені, що він відволікає подружжя від суспільного життя, і тому відкидали його (Гельман, 1925: 92]. Вільні ж статеві взаємини поза цивільною реєстрацією, які ставали все більш популярними серед населення, загрожували соціальною катастрофою, причому дискримінованою стороною найчастіше ставали жінки: зростала кількість абортів і кинутих дітей (Алфьорова, 2011: 11).

Як уже зазначалося, після жовтневої революції почалося руйнування багатьох традицій як у громадській сфері, так і у сфері особистого життя, спостерігалися спроби змінити сексуальну мораль та погляди на традиційну сім'ю. Навіть виникла так звана «теорія склянки води», згідно з якою секс оголошувався такою ж природною необхідністю як сон, їжа і тому подібне. Молодь, особливо комсомольці, почали пропагувати вільне кохання на власному прикладі і, як наслідок, сексуальні злочини стали нормою поведінки серед молоді. У суспільстві поширювалися чутки про «націоналізацію» жінок на користь передового пролетаріату, носія ідей комунізму. Тому нічого дивного, що згвалтування у 20-30-ті ХХ ст. стало нормою поведінки, наприклад, у 1926 р. лише Московським судом було розглянуто 547 випадків згвалтування, у 1927 – 726, у 1928 – 849. Під час судових засідань через випадки згвалтування відкривалося багато неприємних фактів про те, що в середовищі комсомольської молоді набули популярності так звані «вечірки», під час яких молоді люди «пробували» дівчат. Подібні «заходи» відбувалися в приміщенні комсомолу, куди молодь була зобов'язана приходити на навчання про класову боротьбу, для ознайомлення з працями Маркса, Енгельса, Леніна. Секретар «ячейки» міг, при бажанні, пробувати кількох дівчат, що йому сподобалися, після чого надавав хлопцям право обирати партнерку серед комсомолок, які прийшли на збори (Грейг, 2014: 7).

Визнаючи, що «неблагополуччя в галузі статевого життя широких верств нашого пролетарського юнацтва стало майже повсюдним» С. Смидович, досвідчений робітник жінвідділу ЦК РКП(б), у березні 1925 р. у газеті «Правда» надрукувала статтю із красномовною назвою «Про кохання», де зі знанням реального стану «у галузі статевого питання» описала типову схему, за якою часто вибудовувалися інтимні взаємини комсомольців: «1) кожний комсомолець, рабфаківець тощо ... може й повинен задовольняти свої статеві прагнення. Це чомусь уважається незаперечною істиною. Статева помірність кваліфікується як міщанство; 2) кожна комсомолка-рабфаківка, яка просто навчається і на яку впав вибір того або іншого самця ... повинна піти йому назустріч, інакше вона міщанка, не

гідна мати звання комсомолки, бути рабфаківкою, пролетарською студенткою» (Смидович, 1925).

Розв'язкою подібних взаємин найчастіше був аборт або відмова від уже народженої дитини, що завдавало шкоди як організму дівчини, так і її психіці. Якщо ж юна мати зважувалася залишити дитину, то вся відповідальність по її вихованню лягала в 95% випадків зі 100% на її плечі: жінка, що навчалася повинна була кинути навчання, «общественница» – залишити суспільну роботу.

Публікація статті С. Смидович і відгуків на неї на сторінках «Правди» стала, таким чином, своєрідним сигналом, що активізував обговорення питань статевої моралі. Ідеологічно правильний аспект обговорення проблеми був заданий головними радянськими ідеологами. Своє обурення тією частиною радянської молоді, яка вважала «досить революційним плювати на всі її усляки утиски в галузі статевої взаємин», на сторінках «Комсомольської правди» виразив М. Бухарін. О. Ярославський у своїх публікаціях у «Молодій гвардії» стверджував: «Ми не збираємося проповідувати чернечий аскетизм, але разом з тим у нас викликає найбільшу тривогу відома статевая розбещеність, яка є в певних колах серед нас – і серед комуністів, і особливо серед молоді». А. Луначарський різко виступив проти прирівнювання кохання до «дрібниць», нівелювання любовного почуття й прирівнювання його до статевої розрядки (Алфьорова, 2011: 14).

Слід зазначити, що під час дискусій з питань моралі статевої взаємин, деякі партійні лідери висловлювали думку про те, що велика кількість питань щодо теорій статі, які здебільшого є гіпотезами, притому часто довільними, впливає з особистих потреб: саме через прагнення виправдати перед буржуазною мораллю власну ненормальність або надмірне статеве життя й створити терпимість до себе. Партійні ідеологи рекомендували в цьому випадку радянській молоді сублімувати статеву енергію в інше русло та займатися не любов'ю, а спортом, гімнастикою, плаванням, екскурсіями, фізичними вправами. Але далеко не всі громадяни погоджувалися зі своїми політичними лідерами в цьому питанні, адже декому результатами революції хотілося користуватися негайно. У деяких колах популярною стає вже зазначена вище горезвісна теорія «склянки води», згідно з якою задоволення потреб статі в радянському суспільстві повинно здійснюватися так само легко, як випити склянку води (Осипович, 1994: 161).

У цей період прибічники іншого погляду (найбільш активні серед старих партійців, що брали участь у дискусії минулого (М. Бухарін, П. Виноградська, С. Смидович, А. Луначарський, О. Ярославський)) у своїх виступах одностайно засуджували «революційні ексцеси» початку 20-х років – теорію «вільного кохання», повне заперечення цінності «буржуазної» сім'ї й необґрунтовані надії на колективну турботу про дітей. У своїй книзі «Про побут» А. Луначарський пояснював: «У нашому суспільстві єдиною правильною формою сім'ї є тривала парна сім'я. Ми маємо зазначити, що, позбавлена своїх буржуазних рис – командування чоловіка й поховання жінки під тягарем домашнього господарства, – така парна сім'я, тривалий союз в ім'я загального будівництва життя, народження й виховання дітей, є єдиною формою, яка нам потрібна» (Осипович, 1994: 165).

Завдяки появі статей О. Коллонтай, С. Смидович та аналогічних публікацій, а також численних відгуків на них, «стара комуністична гвардія» звер-

нула пильну увагу на проблему сексуального виховання молоді. Протягом 1923-24 років у журналах з'являється маса матеріалів публіцистичного, соціологічного, історичного планів, присвячених виробленню нових критеріїв міжособистісних взаємин серед молоді, основою яких стають особливості фізіології людини й комуністична доктрина. Це висвітлено в таких працях: «Статеве питання» доктора А. Берковича, «Чи потрібна жіночність?» М. Семашко, «Статеве життя й сучасна молодь» А. Залкінда тощо (Похазнікова, 2007: 53).

У запалі дискусії в радянських педагогів і публіцистів народжуються екзотичні образи-неологізми: «статевий комунізм» у П. Виноградської, «статевий гіпноз», «дурман статевого», «статевий фетишизм» і «фетишизм буржуазної відрижки» у А. Залкінда (Похазнікова, 2007: 53).

На особливу увагу заслуговують «12 статевих заповідей пролетаріату» А. Залкінда. Їхній загальний зміст у тому, що енергія пролетаріату не повинна відволікатися від історичної місії на пошуки статевих зв'язків. «Статеве повинне у всьому підкорятися класовому, нічим останньому не заважаючи, у всьому його обслуговуючи», – зазначав автор. (Залкінд, 1990: 231). Тому до шлюбу, а саме до 20-25 років, необхідна статева помірність; статевий акт не повинен повторюватися занадто часто; менше статевої різноманітності; статевий добір повинен будуватися по лінії класової, революційно-пролетарської доцільності; не повинно бути ревнощів. Остання, 12-а й найголовніша, заповідь наголошувала: клас в інтересах революційної доцільності має право втручатися в статеве життя своїх членів.

Неблагополуччя в приватній сфері життєдіяльності суспільства змусило перших осіб держави окреслити ідеологічно «правильний» підхід до перебудови сімейних стосунків. Так, наприкінці 1922 р. Л. Троцький у Москві, проводячи нараду агітаторів, серед багатьох питань активно обговорював особливості взаємин статей, що свідчило про актуальність цієї проблеми. Багато хто з доповідачів скаржився на те, що питання статі ніде не обговорювалися, не виносилися на шпальта періодики, але при цьому відчувалося наближення «якогось великомасштабного досить хаотичного процесу, який незабаром набуде трагічних форм» (Алфьорова, 2011: 11).

Підсумки дискусії, власних міркувань із приводу можливих способів подолання кризи в сімейній сфері й створення нових форм соціалістичного гуртожитку Л. Троцький виклав у статті «Від старої сім'ї – до нової», яка була опублікована в «Правді». Оптимістично дивлячись на майбутнє соціалістичної сім'ї, Л. Троцький, як марксист, гарантією успішного створення нових взаємин між чоловіком і жінкою бачив у комбінації «матеріальних умов» (створення комунальних служб), «психічних передумов», а також «культурного зростання робітничого класу, розвитку особистості, підвищення її запитів і внутрішньої дисципліни» (Алфьорова, 2011: 12).

Висновки. Отже, у післяреволюційній країні виникли серйозні проблеми у сфері статевої моралі. Масовий процес заперечення традиційних сімейних норм, який почався ще на початку ХХ ст., багаторазово підсилювався в країні, що пережила кілька років війни й вступила на шлях тотального соціального реформування. Більше того, певна частина населення, насамперед міська молодь, стала вважати, що «вільне кохання» є частиною революційного процесу звільнення, у тому числі від загальноприйнятих норм людських взаємин.

Мораль пронизує, насамперед, галузь сімейно-шлюбних взаємин, галузь виховання й освіти і, звичайно ж, релігійну свідомість суспільства. На всіх цих напрямках влади Радянська країна у 1920-ті роки зробила безпрецедентні за своїм масштабом спроби впровадження нової моралі.

У працях теоретиків нової радянської моралі (О. Ярославський, Є. Преображенський, Л. Троцький, А. Богданов, О. Коллонтай, Л. Аксельрод) превалювало прагматичне, утилітаристське її трактування крізь призму класового підходу. Загальнолюдська, абсолютна, безумовна і вічна, позачасова, тобто гуманістична, цінність моралі ігнорувалася.

Дослідження цього питання дозволяє зробити висновок про те, що спроби створити модель нового побуту, сімейної, статевої культури і впровадити її у свідомість суспільства стикалися з труднощами і суперечностями реальності. З одного боку – бажання створити «нову породу людей», з іншого боку – свідчення життєвих реалій про глибокі суперечності між повсякденними обставинами і ціннісними орієнтаціями, що нав'язуються вихователями, між «ситуативними» тенденціями і довготривалими ідеалами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алферова, 2011 – Алферова И. В. «Женский вопрос» в теории и практике большевизма (первое десятилетие советской власти. 1917-1927 гг.): автореф. дис. на соискание ученой степени д. ист. наук специальность 07.00.02 – Санкт-Петербург. 2011. 37 с.
2. Алферова, 2011 – Алферова И. В. «Не буду больше рабой своего мужа, мы должны быть равными товарищами в жизни!»: трансформация семейных отношений в российском общественном дискурсе (1917-1927 гг.) // Издательство Грамота. № 4 (10). 2011. С. 10-15.
3. Гельман, 1925 – Гельман И. Половая жизнь советской молодежи: опыт социально-биологического обследования. М.-Л. 1925. 152 с.
4. Грейг, 2014 – Грейг О. Александра Коллонтай. Свобода и любовь. 2014. [ел. ресурс] <https://bookz.ru/authors/aleksandra-kollontai/svoboda-907.html>
5. Залкинд, 1990 – Залкинд А. Б. Двенадцать половых заповедей революционного пролетариата // Философия любви В 2 т. Т. 2. М.: Политиздат. 1990. С. 224–255.
6. Захарова, 2013 – Захарова Л. Б. Социальные преобразования в российском обществе 1920-х годов: формирование новой морально-этической парадигмы : автореф. дис. на соискание ученой степени докт. ист. наук: спец. 07.00.02. Казань. 2013. 62 с.
7. Коллонтай, 1972 – Коллонтай А. М. Избранные статьи и речи. М., 1972.
8. Кравець, 2005 – Кравець В.П. Історія гендерної педагогіки. Навчальний посібник. Тенюпіль: Джура. 2005. 440 с.
9. Осипович, 1994 – Осипович Т. Проблемы пола, брака и семьи и положение женщины в общественных дискуссиях сер. 1920-х гг. // Общественные науки и современность. 1994. № 1. С. 161-171.
10. Похазникова, 2007 – Похазникова И. С. Молодежная проза в литературно-общественной ситуации 1920-х годов : дис. на получение ученой степени канд. филологических наук : спец. 10.01.01. Саратов. 2007. 176 с.
11. Смидович, 1925 – Смидович С. О любви (посвящается нашей женской молодежи) // Правда. 1925. № 67. 24 марта.

REFERENCES

1. Alferova. 2011 – Alferova I. V. «Zhenskiy vopros» v teorii i praktike bolshevizma (pervoe desyatiletiye sovetsoy vlasti. 1917-1927 gg.) [The "Women's Question" in the theory and practice of

Bolshevism (the first decade of Soviet power, 1917-1927)]; avtoref. dis. na soiskaniye uchenoy stepeni d. ist. nauk spetsialnost 07.00.02. Sankt-Peterburg. 2011. 37 s. [in Russian]

2. Alferova. 2011 – Alferova I. V. «Ne budu bolshe raboy svoynego muzha. my dolzhny byt ravnymi tovarishchami v zhizni!»: transformatsiya semeynykh otnosheniy v rossiyskom obshchestvennom diskurse (1917-1927gg.) ["I will no longer be my husband's slave, we must be equal comrades in life!": The transformation of family relations in Russian public discourse (1917-1927)]// Izdatelstvo Gramota. № 4 (10). 2011. S. 10-15 [in Russian]

3. Gelman. 1925 – Gelman I. Polovaya zhizn sovetskoy molodezhi: opyt sotsialno-biologicheskogo obsledovaniya [Sexual life of Soviet youth: the experience of socio-biological examination.]. M.-L. 1925. 152 s. [in Russian]

4. Greyg. 2014 – Greyg O. Aleksandra Kollontay. Svoboda i lyubov. [Alexandra Kollontai. Freedom and love] 2014. [el. resurs] https://bookz.ru/authors/aleksandra-kollontai/svoboda-_907.html [in Russian]

5. Zalkind. 1990 – Zalkind A. B. Dvenadtsat polovykh zapovedey revolyutsionnogo proletariata [The Twelve Sexual Commandments of the Revolutionary Proletariat] // Filosofiya lyubvi V 2 t. T. 2. M.: Politizdat. 1990. S. 224–255. [in Russian]

6. Zakharova. 2013 – Zakharova L. B. Sotsialnyye preobrazovaniya v rossiyskom obshchestve 1920-kh godov : formirovaniye novoy moralno-eticheskoy paradigmy [Social transformations in the Russian society of the 1920s: the formation of a new moral and ethical paradigm]; avtoref. dis. na soiskaniye uchenoy stepeni dokt. ist. nauk: spets. 07.00.02. Kazan. 2013. 62 s. [in Russian]

7. Kollontay. 1972 – Kollontay A. M. Izbrannyye stati i rechi [Selected articles and speeches]. M.. 1972 [in Russian]

8. Kravets. 2005 – Kravets V.P. Istoriya gendernoї pedagogiki. Navchalniy posibnik. [History of gender pedagogy] Tenopil: Dzhura. 2005. 440 s. [in Ukrainian]

9. Osipovich. 1994 – Osipovich T. Problemy pola. braka i semi i polozheniye zhenshchiny v obshchestvennykh diskussiyakh ser. 1920-kh gg. [The problems of sex, marriage and family and the position of women in public discussions ser. 1920's.] // Obshchestvennyye nauki i sovremennost. 1994. № 1. S. 161-171. [in Russian]

10. Pokhaznikova. 2007 – Pokhaznikova I. S. Molodezhnaya proza v literaturno-obshchestvennoy situatsii 1920-kh godov [Youth prose in the literary and social situation of the 1920s]; dis. na polucheniye uchenoy stepeni kand. filologicheskikh nauk : spets. 10.01.01. Saratov. 2007. 176 s. [in Russian]

11. Smidovich. 1925 – Smidovich S. O lyubvi (posvyashchayetsya nashey zhenskoy molodezhi) [About love (dedicated to our women's youth)]// Pravda. 1925. № 67. 24 marta. [in Russian]